

УДК 321+342.3

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.32>

Свідло Тетяна Миколаївна,

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
orcid.org/0000-0002-4418-0109
t.svidlo@meta.ua*

Сидоренко Артем Ігорович,

*аспірант кафедри філософії
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
orcid.org/0009-0004-5562-8265
gizmodnk@gmail.com*

Сторожик Марина Іванівна,

*викладач кафедри філософії
факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
orcid.org/0000-0002-6412-5182
m.iva@meta.ua*

ІСТОРИЧНІ ОСВІТНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ У СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЯХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У роботі досліджено стратегії розвитку громадянського суспільства, визначено ролі освіти та критичного мислення у формуванні сучасного громадянина. У статті здійснено спробу на засадах системного й контент-аналізу розглянути сильні й вразливі аспекти стратегій державної політики щодо формування громадянського суспільства та громадянської освіти, з огляду на сучасні умови воєнного стану, активної цифровізації навчального процесу тощо. На підставі розгляду окремих законодавчих ініціатив визначено, що в Україні формування стратегій розвитку громадянського суспільства відбулося на початку ХХІ ст., тоді як у країнах центральноєвропейського регіону такі документи уже функціонували. Державні інституції поступово усвідомлювали роль громадянського суспільства, хоча відсутність обов'язкових індикаторів його розвитку продемонструвала слабкість таких проєктів. Якщо перші документи більше схожі на декларації, що виявляють певні маркери для розвитку, то поступовий перехід до конкретних формулювань, впровадження реальних ініціатив дало змогу розвивати громадянську освіту через поєднання різних елементів традиційності та інноваційності. З огляду на акцент на необхідності розвитку критичного мислення, медіаграмотності наявні регуляторні документи визначають реальні сучасні особливості формування громадянської компетентності у середовищі здобувачів освіти. У статті окремо наголошено на тому, що існує потреба в доповненні наявних документів із використанням нових актуальних інструментів, які пропонують механізми цифровізації та дистанційного навчання в освіті. У висновках акцентовано, що використання нового сучасного цифрового інструментарію навіть в екстремальних умовах сьогодення дозволило б продовжувати розвивати громадянську компетентність серед здобувачів освіти, звертаючись не лише до особливостей навчального процесу, але й до актуальних нині тенденцій самоосвіти, освіти протягом життя та інших важливих факторів набуття теоретичних знань і практичних навичок у сучасному світі.

Ключові слова: громадянська компетентність, освіта, стратегії розвитку, критичне мислення, цифровізація.

Svidlo Tetiana,
*Doctor of Philosophy, Assistant Professor,
Department of Philosophy, Faculty of Sociology and Law
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
orcid.org/0000-0002-4418-0109
t.svidlo@meta.ua*

Sydorenko Artem,
*Postgraduate Student,
Department of Philosophy, Faculty of Sociology and Law
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
orcid.org/0009-0004-5562-8265
gizmodnk@gmail.com*

Storozhyk Maryna,
*Teacher, Department of Philosophy, Faculty of Sociology and Law
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
orcid.org/0000-0002-6412-5182
m.iva@meta.ua*

HISTORICAL EDUCATIONAL TRADITIONS AND THEIR PLACE IN MODERN CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT STRATEGIES

The work examines the strategies for the development of civil society, the definition of the role of education and critical thinking in the formation of a modern citizen. In the article, an attempt was made on the basis of system and content analysis to consider the strengths and weaknesses of state policy strategies regarding the formation of civil society and civic education, taking into account modern conditions of martial law, active digitalization of the educational process, etc. Based on the consideration of individual legislative initiatives, it was established that the formation of civil society development strategies in Ukraine began at the beginning of the 21st century, when such documents were already functioning in other countries of the Central European region. State institutions gradually became aware of the role of civil society, although the lack of mandatory indicators of civil society development demonstrated the weakness of such projects. If the first documents are more like declarations that reveal certain markers for development, then the gradual transition to concrete formulations, the implementation of real initiatives made it possible to develop civic education through the combination of various elements of tradition and innovation. Taking into account the emphasis on the need to develop critical thinking, media literacy, existing regulatory documents determine the real modern features of the formation of civic competence among students of education. The article separately emphasizes that there is a need to supplement existing documents with the use of new relevant tools that offer mechanisms of digitization and distance learning in education. The conclusions emphasized that with the use of new modern digital tools, even in today's extreme conditions, it would be possible to continue to develop civic competence in the environment of education seekers, resorting not only to highlighting the peculiarities of the educational process, but also to current trends in self-education, lifelong education and other important factors acquisition of theoretical knowledge and practical skills in the modern world.

Key words: civic competence, education, development strategies, critical thinking, digitalization.

Постановка проблеми та її актуальність. Важливість освіти у сучасному суспільстві є надзвичайно актуальною. Трансформації цифрового соціуму, викликані глибокою інтеграцією новітніх технологій, вимагають від здобувачів освіти й викладачів застосування

нових практик та методів, що дають змогу реагувати на сучасні вимоги (Бобро, 2024). Водночас наявний досвід та історичні традиції потребують поєднання з новими тенденціями, що в підсумку перетворює складний конгломерат освітніх взаємовпливів у громадянському

суспільстві на актуальну дослідницьку проблему. Додатково ситуація ускладнюється через зовнішні виклики. Насамперед російська агресія проти України, що розпочалася у 2014 р. та перейшла в нову руйнівну стадію у 2022 р., стала додатковим засобом тиску на українське громадянське суспільство. Відповідна активізація процесів «відповіді» призвела до пришвидшення пошуку нових орієнтирів освітнього розвитку, їх спрямованості на європейські зразки.

Сучасна освіта повинна розвивати критичне мислення, активно формувати цифрові компетентності та застосовувати дистанційні інструменти (Pettersson, 2019). Проблематика поєднання цих елементів у контексті громадянської освіти, навчання історії та традиційних педагогічних методик – важливі питання для подальшого наукового дослідження.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Пропонована проблематика була предметом розгляду багатьох науковців. Зокрема, Т. Андрійчук (2020) проаналізував процес розвитку державної підтримки для громадянського суспільства, беручи до уваги матеріали законодавчих актів. Важливість цифровізації для сучасного розвитку суспільно-економічного життя визначила Н. Бобро (2024). Перспективи аналізу критичного мислення з погляду суспільного значення дослідили R. Johnson та B. Hamby (2015). На важливості розвитку критичного мислення як стратегічного «ресурсу» розвитку громадянського суспільства акцентувала A. Mulalić (2022). Джерелознавчою базою для дослідження були окремі законодавчі акти України, зокрема стратегічні плани взаємодії владних інститутів та громадянського суспільства. Це дало змогу не тільки узагальнити наявний досвід розгляду питання, але також зрозуміти українські контексти інтеграції новітніх інноваційних рішень до громадянської освіти.

Мета дослідження – аналіз історичних освітніх традицій та їх місця у сучасних стратегіях розвитку громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розвиток громадянського суспільства в українських реаліях має стратегічне значення. Практики ухвалення державних нормативно-правових актів, які спрямовані на удосконалення розвитку громадянського суспільства, значно поширилися на початку XXI ст. Хоча Стратегії розвитку громадянських суспільств існують у низці держав

із традиційними демократичними цінностями (наприклад, у Великій Британії), особливо їх почали створювати в країнах «молодої демократії», тобто на теренах колишнього соціалістичного табору Центрально-Східної Європи (Андрійчук, 2020). Уряди Угорщини, Польщі, Чехії, Латвії, Естонії, Литви на шляху інтеграції до Європейського Союзу (ЄС) ухваливали ці важливі документи або у вигляді односторонніх стратегій, або двосторонніх угод між парламентами й організаціями громадянського суспільства.

В українських реаліях до стратегічних рішень щодо проблем підтримки громадянського суспільства звернулися з певним запізненням. Перший документ, спрямований на удосконалення цієї галузі, опрацьовували досить тривалий період часу – упродовж 2005–2007 рр. Потреба в докладному редагуванні сформувалася через незначний досвід трансформування підходів до взаємодії пострадянської держави з новими суспільними формами. Завершився процес укладання офіційного документа у 2007 р., коли Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, 2007). Цей нормативний документ став першим актом, який сформував засади утвердження політики України у відповідній галузі (Андрійчук, 2020). Саме в цьому документі вперше в українському законодавстві було запроваджено визначення терміна «інститут громадянського суспільства», відповідно до якого громадянська ініціатива надавалася громадським організаціям, професійним та творчим спілкам, організаціям роботодавців, благодійним фондам, релігійним організаціям, недержавним засобам масової інформації (Mulalić, 2022). Стратегія визначала потребу в їх підтримці з боку органів державної влади. Уряд України передбачив, що серед стратегічних завдань майбутньої співпраці з громадянським суспільством будуть такі напрями, як покращення та уточнення наявної на той час нормативно-правової бази; розробка і запровадження ефективних механізмів зв'язку між виконавчою владою та інституціями громадянського суспільства, формування необхідних умов для їхнього розвитку; підвищення

громадянської культури українського соціуму; активна підтримка руху волонтерів, благодійників і меценатів (Андрійчук, 2020). Щоправда, деталізація для здійснення пріоритетних напрямів була відсутня, що одразу ж послабило вагомість ухваленого документа, який містив небагато пропозицій щодо подальшої реалізації визначених стратегічних цілей, крім певних визначених напрямів для покращення законодавчої бази.

Механізм виконання цієї Концепції також був далеким від ідеалу. На практиці передбачалося, що виконання положень документа буде відбуватися відповідно до встановлених планів, які Кабінет Міністрів України запроваджуватиме щороку. Однак уже у 2009 р. було внесено зміни, які передбачали самостійне прийняття й реалізацію таких планів для всіх центральних і місцевих органів виконавчої влади. Без єдиного методу для більш глибокої координації, системного підходу для визначення головних заходів і виконання Концепції виникла небезпека формального ухвалення планів, які не виконувалися реально.

До того ж не було схвалено урядових механізмів для ведення переговорів з інститутами громадянського суспільства, що поставило під загрозу можливості для єдиного планування заходів, моніторингу за виконанням планів, контролю над якістю проведення тощо. Додатковим викликом для подальшого стратегічного планування у вказаній галузі стали досить неконкретні прогнозовані наслідки (Mulalić, 2022). Йдеться про відсутність чітких результатів у подальшому розвитку громадянського суспільства, налагодження комунікацій між органами виконавчої влади і суспільними інститутами, підвищення рівня громадянської культури тощо. Цілком закономірним наслідком такого підходу стало те, що впродовж 2008–2011 років рішучих змін у питанні конкретної взаємодії з громадянським суспільством не сталося.

Нову Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, яка повинна була охоплювати 2016–2020 рр., затвердив Президент України у 2016 р. Якісною перевагою нової Стратегії було те, що вперше від часів української незалежності окремі напрями реалізації державної влади визначалися разом із громадянським суспільством.

По-перше, йшлося про формування прийнятних умов для створення й подальшої еволюції інституцій громадянського суспільства (Pettersson, 2019). По-друге, були визначені окремі процедури щодо участі представників громадськості у формуванні й виконанні державної й місцевої політики, реалізації широкого кола питань локального значення. Також актуальними визначено напрями щодо стимулювання участі громадськості в подальшому соціально-економічному житті України, зокрема також крізь призму врахування подальших сприятливих умов для співпраці в міжсекторальному розвитку (Бондарчук-Ладна, 2023). Кожен із зазначених стратегічних напрямів мав певну деталізацію, тобто обмежувався певним набором завдань (Андрійчук, 2020). До того ж з урахуванням розгортання російської агресії в Криму та на Сході України Стратегія встановлювала, що планування заходів співпраці з громадянським суспільством та їх виконання знову повертається до компетенції органів виконавчої влади.

Розробка річних планів та контроль за їх виконанням стали прерогативою уряду України. Надалі важливим органом мала стати Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства, серед повноважень якої визначалися потреба в реалізації методичного забезпечення, контроль за виконанням та оцінкою результатів впровадження Стратегії 2016 р. Також було удосконалено механізми виконання Стратегії на локальному рівні. Загалом, Стратегія 2016 р. мала більш досконалі якісні показники порівняно з попередніми нормативними документами.

Отже, беручи до уваги той факт, що Стратегія 2016 р. не мала відповідних інструментів та показників для оцінювання результатів її застосування, визначити її вплив на формування громадянського суспільства досить непросто. Дослідники доходять висновку, згідно з яким повністю реалізувати заплановані заходи впродовж указанного у Стратегії періоду не вдалося (Бондарчук-Ладна, 2023). Водночас виконання Стратегії 2016 р. дало змогу ухвалити Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні (Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, 2022). Цей документ визначив, що метою громадянської освіти є формування та розвиток громадянських

компетентностей, які дають особі можливість реалізовувати й захищати права та свободи людини й громадянина, відповідально ставитися до прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті з метою захисту демократії та верховенства права (Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, 2022). Відповідно, визначена мета передбачає реалізацію таких завдань:

1. Сприяти формуванню громадянських, національних і культурних ідентичностей.

2. Сприяти всебічному розвитку і функціонуванню української мови у всіх галузях соціального життя, підвищувати духовний рівень Українського народу та усвідомлювати його моральні норми.

3. Формувати повагу до честі й гідності, свобод і прав особистості, захищати їх за потреби.

4. Формувати громадянську відповідальність за суспільно-політичні процеси, що відбуваються в державі, набувати навичок для здійснення демократичного керування, участі в управлінні справами країни.

5. Створювати й розвивати критичне мислення та медіаграмотність, утверджувати знання про їх практичну реалізацію.

6. Впроваджувати інклюзивне навчання.

7. Формувати активну життєву позицію, поширювати знання про участь у громадських ініціативах і волонтерстві.

8. Формувати навички до ведення конструктивної міжособистісної та соціальної комунікації, в основі яких перебуває взаємоповага, обмін досвідом і співпраця.

9. Впроваджувати принципи солідарності й турботи про єдине суспільне благополуччя.

Громадянські компетентності ґрунтуються на певних цінностях і орієнтирах, верховенстві права, демократичному устрої та наданні можливостей охочим активно працювати для суспільного розвитку, відчувати своє національне коріння й приналежність до територіальних громад чи країни загалом (Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, 2022). Пропонована Концепція також реалізується в межах Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, що була запроваджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. (Про Національну стратегію

сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, 2021). У ній зазначено, що нині інститути громадянського суспільства функціонують у більшості галузей соціального життя: у сфері реалізації прав людини, захисту інтересів, отримання соціальних чи інших послуг, роботи в благодійних або волонтерських структурах, виконання освітніх та культурних проєктів тощо. Важливо, що до громадянської освіти було додано пункти про важливість розвитку критичного мислення та медіаграмотності, що дає змогу інтегрувати новітні цифрові технології до процесу формування громадянської свідомості на всіх рівнях освіти (Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, 2021).

Звернення до проблеми критичного мислення у Стратегії 2021 р. демонструє значущість цього питання, висвітлює еволюцію, яку пройшло розуміння рефлексії для розбудови громадянського суспільства. Значення критичного мислення для освіти є вкрай важливим нині. Проблема його формування насамперед пов'язана зі створенням рефлексивно-оцінної діяльності, яка спрямовується на пошук та актуалізацію життєвих цінностей, що сприяє правильній побудові їх ієрархії. Рефлексія, таким чином, виступає умовою й засобом професійного та особистого саморозвитку (Vergara Garavito & Rodríguez, 2020). Фактично більш широко рефлексію можна розглядати як здатність особи займатися самоаналізом, осмислювати та переосмислювати власні предметно-соціальні відносини з навколишнім світом. Рефлексія, як вважається, також є необхідним елементом для подальшого розвитку інтелекту. Важливо акцентувати також на тому, що рефлексивна культура скеровується до розвитку можливостей і засобів професійної й творчої самореалізації, оскільки вона дає змогу розуміти й долати проблемні виклики, шукати й знаходити нові ідеали та ідеї, залагоджувати внутрішні особистісні конфлікти (Mulalić, 2022), які часто пов'язуються з потребою в змінах наявних стереотипів і перегляді власних поглядів.

Формування критичного мислення вкрай важливе для формування громадянської компетентності. Йдеться про важливість уміння розв'язувати декілька важливих проблем, зокрема підбирати зміст освітніх матеріалів,

вибирати форми й методи для організації пізнавальної роботи в контексті саморозвитку якостей особистості. Для пошуку матеріалу щодо створення курсів застосовуються різні елементи, що формують критичне обмірковування. Насамперед визначаються достовірність, актуальність, практична користь інформації, її зв'язки з іншими дисциплінами (Bobro, 2024). Через застосування критичного мислення, правильну побудову пізнавальної діяльності, використання різноманітних освітніх технологій і методів традиційне навчання набуває важливих рис індивідуальності й осмисленості, перетворюється на більш безперервний і продуктивний процес.

Сучасні особистості повинні самостійно формулювати власні судження, розуміти проблемність своєї діяльності, гнучко налаштовуватися на пошук відповідного вирішення, відкрито сприймати нові досвіди у світі, що зазнає постійних трансформацій. Важливими навичками, що формуються через застосування критичного мислення в громадянській освіті, є відкритість до розв'язання проблем та інших перешкод у повсякденній практиці (розуміння, що без проблем самореалізація неможлива), готовність сприймати й вирішувати їх на підставі особистих ціннісних орієнтирів і переконань, а не використовувати нав'язані шаблони. Дослідники виокремлюють декілька важливих якостей, які властиві людям, що мислять критично (табл. 1).

З переліку перерахованих здатностей осіб, що притаманні саме людям із критичним мисленням, більшість формують громадянську компетентність.

Безперечно, щоб свідомо вдосконалювати власну рефлексивну здатність і розвивати

критичне мислення, необхідно мати певний набір навичок та переконань. Наприклад, важливо усвідомлювати власні сильні і слабкі сторони, проявляти наполегливість для пошуку потрібних і актуальних рішень, не панікувати через допущені помилки, гідно приймати об'єктивну критику. Критичні та рефлексивні особи відкриті до діалогу.

Щоправда, критичне мислення також може призвести до формування негативних і неправильних уявлень, що пов'язано з надмірним проявом «критичності». Насамперед ідеться про небезпечність явища заперечення всіх суджень чи загальну критику будь-якої інформації, що надходить. Громадянська освіта ж спрямована на орієнтацію освітньої системи на розвиток правильного критичного мислення. На практиці це означає, що знання не надаються у сформованому вигляді, а інформацію, яка створена з різних джерел і яку отримують під час і поза межами занять, не вважають одразу беззаперечним фактом. Навпаки, громадянська освіта, спираючись на критичне мислення, спонукає до формування власної думки під час реалізації освітнього процесу.

Натомість Стратегія 2021 р. ігнорує важливість дистанційного навчання як потужного суспільного явища сьогодення. Йдеться про інтеграцію цифрових технологій в освітню діяльність, їх застосування як для середньої школи, так і для самоосвіти, освіти протягом життя і закладів вищої освіти. Наголошення на цьому елементі важливе з погляду глобальних викликів (всесвітньої пандемії COVID-19) та українського контексту (російська агресія зі знищенням освітньої інфраструктури, неможливістю здійснювати навчальний процес

Таблиця 1

Якості критичного мислення

Якість	Характеристика
Уміння планувати	Формування вміння стримувати власні пориви імпульсивності, діяти на основі складеного заздалегідь плану
Гнучкість	Відмова від догматики й ригідності в мисленні, здатність шукати нові нестандартні варіанти для розв'язання проблем, прагнення з'ясувати зміст складних питань, сміливість змінити власний погляд, якщо він ґрунтується на хибній інформації
Наполегливість	Здатність розв'язувати наявні проблеми, не відступаючи від власних переконань, доводити почате до логічного завершення, не зважати на тиск обставин
Усвідомлення	Здатність саморефлексувати, розуміти власні бажання, слідкувати за розумовими діями, здійснювати самоконтроль
Позитивна установка для критичного мислення	Активно прагнути навчитися мислити критично

Джерело: складено авторами за (Johnson & Hamby, 2015; Pettersson, 2019)

у традиційному вигляді) (Kuzheliev et al., 2023). Зазначимо, що Стратегія 2021 р. звертає увагу на потребу у формуванні медіаграмотності – важливого чинника для реалізації навчання. Водночас більший акцент на цифровізації дав би змогу формувати нові принципи отримання громадянської освіти.

Цифровізація освітнього процесу уможливила б більш активну популяризацію науки, історичних коренів українського народу, роботу з цифровими архівами та збірками документів. Це значно полегшило б звернення до проблематики складних і цікавих періодів української історії, наприклад, середньовіччя (Parshyn & Mereniuk, 2023). Чимало матеріалів доступні онлайн, тож використання цього інструменту у разі належного рівня медіаграмотності дозволило б по-новому оцінити перспективи громадянської освіти та її розбудови. Зазначений елемент, на нашу думку, був би досить актуальним для удосконалення наявної Стратегії 2021 р., яка є досить детальним документом.

Висновки. Отже, в українських реаліях звернення до формування стратегій розвитку громадянського суспільства відбулося на початку ХХІ ст. Здійснений аналіз наявних стратегій дозволив визначити, що розуміння функціонування громадянського суспільства відбувалося

поступово. Зокрема, перші документи мали більше декларативний характер, ніж пропонували реальні інструменти для розвитку цієї важливої галузі сучасного державного життя. Лише від 2016 р. почалося поступове розуміння важливості конкретики у формуванні громадянського суспільства, визначення менш абстрактних цілей та пріоритетів, встановлення контролю за впровадженням ініціатив. Важливо, що було визначено й окреслено окремим документом значення громадянської освіти. Цей концепт отримав продовження в наступній, чинній зараз Стратегії. Завдяки акценту на необхідності розвитку критичного мислення, медіаграмотності цей документ визначає реальні сучасні особливості формування громадянської компетентності у середовищі здобувачів освіти.

Окремо необхідно зазначити, що потрібними доповненнями до чинної Стратегії видаються уточнення щодо використання інструментів цифровізації та дистанційного навчання в освіті. Завдяки цьому вдалося б в екстремальних умовах сьогодення продовжувати розвивати громадянську компетентність, покладаючись не тільки на особливості освітнього процесу, але також на самоосвіту як важливий фактор набуття теоретичних знань і практичних навичок у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук, Т. (2020). Державна підтримка розвитку громадянського суспільства в Україні у 2007–2020 роках: стратегічні завдання та механізми реалізації. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, 4 (48), 36–42. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232688](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232688).
2. Бобро, Н. (2024). Сталій економічний розвиток в умовах цифрової трансформації. *Агросвіт*, 1, 56–60. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.1.56>.
3. Бондарчук-Ладна, О. (2023). Громадянське суспільство: наукові підходи до визначення. *Наукові інновації та передові технології*, 12 (26). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-216-226](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-216-226).
4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України № 487 від 27.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.
5. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 710-р від 08.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.
6. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1035-р від 20.06.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-p#Text>.
7. Bobro, N. (2024). Key factors and structures of the development of the digital transformation of the economy. *Věda a perspektivy*, 1 (32), 9–14. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-9-14](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-9-14).
8. Johnson, R. H., & Hamby, B. (2015). A Meta-Level Approach to the Problem of Defining 'Critical Thinking'. *Argumentation*, 29 (4), 417–430. <https://doi.org/10.1007/s10503-015-9356-4>.
9. Kuzheliev, M., Zherlitsyn, D., Nechyporenko, A., Lutkovska, S., & Mazur, H. (2023). Distance learning as a tool for enhancing university academic management processes during the war. *Problems and Perspectives in Management*, 21 (2), 23–30. URL: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-2-spec-issue-3/distance-learning-as-a-tool-for-enhancing-university-academic-management-processes-during-the-war>.

10. Mulalić, A. (2022). Teaching Critical Thinking Skills in Higher Education: Some Reflections. *Academic Perspective Procedia*, 5 (1), 174–182. <https://doi.org/10.33793/acperpro.05.01.17>.
11. Parshyn, I., & Mereniuk, K. (2023). The Chivalric Traditions and Their Receptions in Galician-Volynian State (13th – 14th centuries). *Journal of History Culture and Art Research*, 12 (3), 68–78. <https://doi.org/10.7596/taksad.v12i3.3240>.
12. Pettersson, H. (2019). The Conflicting Ideals of Democracy and Critical Thinking in Citizenship Education. *Philosophy of Education*, 75, 355–368. <https://doi.org/10.47925/75.2019.355>.
13. Vergara Garavito, J., & Rodríguez, M. S. (2020). Critical thinking and its importance in doctoral education. *Revista Lasallista de Investigación*, 16 (2), 179–186. <https://doi.org/10.22507/rli.v16n2a15>.

References:

1. Andriichuk, T. (2020). Derzhavna pidtrymka rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini u 2007–2020 rokakh: stratehichni zavdannia ta mekhanizmy realizatsii [State support for the development of civil society in Ukraine in 2007–2020: strategic tasks and implementation mechanisms]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy “Kyivskyi politekhnichnyi instytut” – Bulletin of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, 4 (48), 36–42. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232688](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232688) [in Ukrainian].
2. Bobro, N. (2024). Stalyi ekonomichnyi rozvytok v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Sustainable economic development in the conditions of digital transformation]. *Ahrosvit – Agrarian world*, 1, 56–60. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.1.56> [in Ukrainian].
3. Bondarchuk-Ladna, O. (2023). Hromadianske suspilstvo: naukovi pidkhody do vyznachennia [Civil society: scientific approaches to definition]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 12 (26). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-216-226](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-216-226) [in Ukrainian].
4. Pro Natsionalnu stratehiu spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026: Decree of the President of Ukraine] from September 27 2021, № 487/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].
5. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [On the approval of the Concept of Development of Civic Education in Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] from October 8 2022, № 710-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-r#Text> [in Ukrainian].
6. Pro skhvalennia Kontseptsii spryiannia orhanamy vykonavchoi vlady rozvytku hromadianskoho suspilstva: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [On the approval of the Concept of assistance by the executive authorities to the development of civil society: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] from June 20 2012, № 1035-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-r#Text> [in Ukrainian].
7. Bobro, N. (2024). Key factors and structures of the development of the digital transformation of the economy. *Věda a perspektivy*, 1 (32), 9–14. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-9-14](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-9-14).
8. Johnson, R. H., & Hamby, B. (2015). A Meta-Level Approach to the Problem of Defining ‘Critical Thinking’. *Argumentation*, 29 (4), 417–430. <https://doi.org/10.1007/s10503-015-9356-4>.
9. Kuzheliev, M., Zherlitsyn, D., Nechyporenko, A., Lutkovska, S., & Mazur, H. (2023). Distance learning as a tool for enhancing university academic management processes during the war. *Problems and Perspectives in Management*, 21 (2), 23–30. Retrieved from: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-2-spec-issue-3/distance-learning-as-a-tool-for-enhancing-university-academic-management-processes-during-the-war>.
10. Mulalić, A. (2022). Teaching Critical Thinking Skills in Higher Education: Some Reflections. *Academic Perspective Procedia*, 5 (1), 174–182. <https://doi.org/10.33793/acperpro.05.01.17>.
11. Parshyn, I., & Mereniuk, K. (2023). The Chivalric Traditions and Their Receptions in Galician-Volynian State (13th – 14th centuries). *Journal of History Culture and Art Research*, 12 (3), 68–78. <https://doi.org/10.7596/taksad.v12i3.3240>.
12. Pettersson, H. (2019). The Conflicting Ideals of Democracy and Critical Thinking in Citizenship Education. *Philosophy of Education*, 75, 355–368. <https://doi.org/10.47925/75.2019.355>.
13. Vergara Garavito, J., & Rodríguez, M. S. (2020). Critical thinking and its importance in doctoral education. *Revista Lasallista de Investigación*, 16 (2), 179–186. <https://doi.org/10.22507/rli.v16n2a15>.